Infoblad 2009/4

Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis

Bestuur van de

Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis

vzw opgericht in 1963
tot juni 2007 Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek

Zetel: Gerarduslei 35, 2180 Ekeren

Voorzitter: **Eugène Warmenbol**, Napelsstraat 15 bus 9, 1050 Brussel
02 640 81 48 - ewarmenb@ulb.ac.be

Secretaris: **Marc Hendrickx**, Kipdorp 37/21, 2000 Antwerpen
03 237 63 63 - marc.hendrickx@avbg.be

Leden: **Tim Bisschops**, Klapdorp 69, 2000 Antwerpen
03 220 42 62 - tim.bisschops@avbg.be
Stefaan Grieten, Gratiekapelstraat 24, 2000 Antwerpen
0497 452 802 - stefaan.grieten@avbg.be
Anne-Mie Havermans, Gerarduslei 35, 2180 Ekeren
03 665 02 19 - annemie.havermans@avbg.be
Petra Maclot, Korte Brilstraat 7, 2000 Antwerpen
03 234 20 99 - petra.maclot@avbg.be
Wim Strecker, Prinsesstraat 31 bus 2, 2000 Antwerpen
03 232 96 63 - 0475 847 622

LIDGELD: € 20 per jaar
Rekeningnummer 320-0740973-60
IBAN BE73320074097360
BIC BBRUBEBB

Leden ontvangen per jaar tweemaal het BULLETIN en viermaal het INFOBLAD.
Zij hebben toegang tot alle activiteiten, rondleidingen en voordrachten. Deze worden steeds aangekondigd in het Infoblad.

Website: www.avbg.be/
Webmaster: tim.bisschops@avbg.be

Omslagillustratie: Reliëf met voorstelling van een distel voor de handelszaak *De Distel* aan de Gratiekapelstraat 2-4, hoek Blindestraat. n.o.v. van Alfons Francken uit 1923 (detail)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toelating van de uitgever.

Lay-out: Wim Strecker, Antwerpen
Verantwoordelijke uitgever: Marc Hendrickx, Kipdorp 37/21, 2000 Antwerpen
Publicatie afgesloten op 3 december 2009

Agenda

Foto Stadsarchief Antwerpen, SA024120

Maandag 14 december 2009, 20 uur, geleid bezoek

Een avondje in *den Gruenen Schilt*, meer dan een Chinese karaoke-bar

door **Petra Maclot**

Locatie:
Oude Koornmarkt 42, 2000 Antwerpen

In de jaren 1980 kon de AVBG hier en daar wel eens wat documenteren in enkele panden aan de noordkant van de Oude Koornmarkt, onder meer in het smalle *Sweert* (nr. 11) en in het grote *Sinte-Gheertruyt* (nr. 55-57). Aan de zuidkant kon ook de helft van het voormalige pand *Groote Haeghe* (nr. 70), het hoekpand met de Reyndersstraat, onderzocht worden, en over de verdere reeks imposante gebouwen aan die straatzijde is vooral de eigenaars- en bewoningsgeschiedenis bekend via archiefdocumenten. Maar eigenaardig genoeg is georganiseerd deskundig bouwarcheologisch en materiaaltechnisch onderzoek enkel uitgevoerd op het beschermde pand *Cluyse* (nr. 26), ook weeral geleden van 1993. Recent is het onderzoek gestart van *den Gruenen Schilt* (nr. 42), en dankzij de belangstelling van de huidige eigenaar - en AVBG-lid - voor onze activiteiten, kunnen onze leden exclusief de eerste resultaten komen 'savoureren'. (Gelegenheid tot zingen op het dak.)

Opgelet: Het gebouw is stevig, volledig bereikbaar met veilige trappen, en recent zelfs 'opgeruimd'. Breng toch maar een zaklamp mee en kom in elk geval op tijd.

Boven: *Het hoekcomplex naar ontwerp van Alfons Francken (1923). (Foto Wim Strecker). - Het pand Blindestraat 22, momenteel in verbouwing. (Foto Wim Strecker).* – **Onder:** *Het kantoorgebouw naar ontwerp van Léon Stynen en Paul De Meyer (1948). (Foto Stefaan Grieten). - De panden Blindestraat 18 en 16. (Foto Stefaan Grieten).*

Een prikkel voor De Distel, stekels voor Francken, Stynen & co?

Twee jaar geleden werd in het Infoblad al de aandacht gevestigd op de architecturale kwaliteiten van de gebouwen waarin tot voor enkele jaren de gekende handelszaak *De Distel* gehuisvest was, een winkel van benodigdheden voor kunstenaars en acedemiestudenten, strategisch gelegen in de onmiddellijke nabijheid van de academie.[1] Het hoekcomplex, de oorspronkelijke huisvesting van deze onderneming, werd in 1923 ontworpen door architect Alfons Francken (1882-1958), als modernistische architect gewaardeerd in binnen- en buitenland.[2] In Antwerpen groeide hij uit tot een prominente figuur in de avant-gardebeweging, en in 1924 was hij medestichter van het belangrijke tijdschrift *Bouwkunde*. Het ontwerp van *De Distel* situeert zich in een vruchtbare en artistiek rijke periode voor de architect, waarin hij evolueerde van art deco naar zakelijke baksteenarchitectuur. Opmerkelijke realisaties van Francken uit die periode zijn de appartementsgebouwen in de Helenalei in Berchem (1919 en volgende), tevens de hoeksteen van zijn internationale reputatie, het pakhuis van de Noordnatie (1921) in de Lange Brilstraat,[3] een aantal grote sociale woningcomplexen waaronder dat aan de Kloosterstraat (1935), en het gebouw van de Algemene Centrale van de socialistische vakbond in de Van Arteveldestraat (1933). Met deze en andere ontwerpen markeerde Francken het modernische architectuuridioom in Antwerpen, samen met confraters zoals Eduard Van Steenbergen, Paul Smekens en Léon Stynen (1899-1990). Diezelfde Stynen leverde samen met zijn medewerker Paul De Meyer in 1948 het ontwerp van de kantoren van koffiegroothandel Wuyts en Installé in de Blindestraat,[4] later overgenomen door De Distel. Ook deze realisatie situeert zich in een periode van belangrijke opdrachten voor het bureau: Stynen en Demeyer werkten in die periode ook meer gekende projecten uit zoals de heropbouw van cinema Rex (1945-1947) en het casino van Oostende (1948 en volgende).

Toen De Distel eind juni 2008 zijn deuren sloot, werd meegedeeld dat het geheel omgebouwd zou worden tot appartementen.[5] Het volledige complex van De Distel beslaat een hele rij panden: op de hoek Gratiekapelstraat-Blindestraat het oorspronkelijke Distel-gebouw van Alfons Francken, vervolgens een eclectisch pand (nr. 22), het kantoorgebouw van Stynen en Demeyer (nr. 20), een huis met lijstgevel en drie bouwlagen (nr. 18) en ten slotte het enige pand (nr. 16)

---

1 S. Grieten, *Oog voor modernisme in de Blindestraat*, in *Infoblad Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis*, 2007/4, p. 4-7 (met verdere bibliografische referenties).

2 Voor een overzicht van het oeuvre van Francken, zie de bijdrage van D. Laureys in *Bouwen in beeld. De collectie van het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen*, Antwerpen-Turnhout, 2002, p. 202-207 (met verdere bibliografie). Het archief van Francken wordt bewaard in het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen.

3 P. Maclot, *Focus op de Brilstraat: het verdwenen Magazijn Nieuwland herdacht*, in *Infoblad Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis*, 2008/1, p. 9-15.

4 Op de website van het stadsarchief (www.felixarchief.be) zijn in de databank van AVA (Audio Visueel Archief) enkele foto's van exterieur en interieur te raadplegen, in 1955 gemaakt door fotograaf J. 't Felt.

5 Cf. http://www.gva.be/antwerpen/antwerpen/de-distel-steekt-niet-meer.aspx, artikel van 21 mei 2008. Een dag later gewaagde De Standaard zelfs van een geplande afbraak.

dat indertijd opgenomen is in *Bouwen door de eeuwen heen*.[6] Het betreft een huis met oude kern, zoals aangegeven door de muurankers en het verbouwde stenen daklicht bovenaan de middentravee. Opvallend is verder de empire poortomlijsting in blauwe hardsteen met goed bewaarde poortvleugels, voorzien van bovenlichten met geometrische roedeverdeling rond een centraal radvormig motief. Het huis rechts ervan (nr. 18), dat nog steeds het uithangbord van de zaak met de karakteristieke neonletters draagt, heeft inpandig nog een fraaie deur, naar schatting 1840-1850 te dateren, die toegang verleent tot een nog ouder karaktervol trappenhuis.[7] De discrete kwaliteit van het ontwerp van Stynen en De Meyer (nr. 20) ligt in zijn rationeel bouwplan met strak geritmeerde gevel, waarin van onder naar boven de functies van toonzaal, vergaderzalen en kantoren helder vertaald zijn, geflankeerd door een gevelhoge verticale travee, die door zijn transparantie de monumentale wenteltrap zichtbaar laat en de circulatie van de gebruikers visualiseert. Het parement met grote tegels in grijze natuursteen ondersteunt de strakheid van dit sobere ontwerp en brengt tegelijk een geraffineerde toets in de vorm van smalle tegelbanden in hetzelfde materiaal, die de gevel een horizontale ritmering geven. De pui had oorspronkelijk zes smallere raamopeningen, in de as van die van de hogere verdiepingen, maar die indeling werd gewijzigd in 1962.[8]

Het ontwerp dat Francken een kwarteeuw vroeger leverde voor het oorspronkelijke gebouw van De Distel heeft een meer op expressie gericht karakter, door het contrast tussen de massieve gevels in baksteen en de grote ramen met geprononceerde omlijstingen en roedeverdelingen, door de licht uitkragende hoge fries die de façades fors inkadert en onder de kroonlijst zelf afgelijnd wordt door een golvende fries die het parement geraffineerd drapeert. Deze aandacht voor effecten zet zich door in de detailuitwerking van de gevels. De toepassing van het Vlaams metselverband en van gesneden lintvoegen, samen met het opvallende contrast van verticaal metselwerk in de bekronende fries en horizontaal metselwerk in het lager liggende parement, verlenen de façades een dynamische ritmering. Deze kenmerken zorgen bovendien, samen met de golving van de fries onder de kroonlijst, voor een levendige schaduwwerking. De op die manier verkregen dynamiek krijgt een hoekiger timbre in de rechtste travee in de Blindestraat, die smaller en hoger is en bijgevolg een ander ritme ontwikkelt. De golving van de bekronende fries wordt hier samengetrokken tot een vlakkere repetitie van piramidale motieven. Lager wordt de gevel gemarkeerd door een door Francken zelf ontworpen kubistisch reliëf met voorstelling van een distel, een verwijzing naar de naam van de zaak. Op de gelijkvloerse verdieping was oorspronkelijk een deuringang aangebracht, zoals het ontwerp van Francken en oudere foto's

---

6 *Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur*, 3nb. *Stad Antwerpen*, Gent, 1979, p. 33.

7 De oorspronkelijke ingang van dit gebouw is weergegeven op een bouwaanvraag uit 1966, cf. noot 7.

8 SAA., MA-BD 18#44487. Bouwaanvraag ingediend door de N.V. SAGI (Société Anversoise de Gérance Immobilière), met op 19/10/1962 goedgekeurd ontwerp van architect Albert Vanhoenacker. De aanpassing stond in functie van een functiewijziging van de benedenverdieping, van bergplaats naar winkelruimte. Dezelfde naamloze vennootschap verkreeg op 28/10/1966 de toelating om de panden Blindestraat 16 en 18 – blijkbaar voor dezelfde opdrachtgever Wuyts en Installé – te voorzien van een pui zoals die van het kantoorgebouw: een parement in grijze natuursteen en aluminium uitstalramen, ontworpen door dezelfde Vanhoenacker. Cf. SAA., MA-BD 18#49339.

Boven: *Empire poortomlijsting met intacte poort. (Foto S. Grieten). - Deur in het pand Blindestraat 18. (Foto W.S.)*
Onder: *De trapzaal in het pand Blindestraat 18. - Reliëf met voorstelling van een Distel, ontworpen door Alfons Francken. (Foto's Wim Strecker).*

illustreren. Deze vergelijking wijst overigens ook uit dat de volledige gelijkvloerse verdieping, voorbehouden voor de winkelpui en voor verschillende toegangsdeuren, momenteel een stuk soberder oogt dan oorspronkelijk uitgevoerd. De verzorgde afwerking van de oorspronkelijke ingang van de winkel, op de hoek van de Gratiekapelstraat, is nog aanwezig: [9] het schrijnwerk met links en rechts van de winkeldeur glazen vitrines, een hoog uitstalraam boven de deur, afgewerkt met verzorgd schrijnwerk en gevat in een geblokte omlijsting, en een fries van hoeks en verticaal geplaatste bakstenen als extra accent. In deze winkelruimte zijn – of waren– allerhande kasten en rekken bewaard.

Uit deze al te korte analyse komt niettemin voldoende naar voren dat de meeste onderdelen van het hele Distel-complex een zorgzame omgang verdienen: niet alleen de aperte kwaliteiten van de modernistische ontwerpen van Stynen & De Meyer en Francken vragen dit, maar ook de door vakkundig bouwhistorisch onderzoek te reveleren kwaliteiten van de andere onderdelen ervan. Overigens is een evaluatie in die zin verplicht, met name een Cultureel, Historisch en Esthetisch Rapport. Welke waardebepalingen, beperkingen en verplichtingen een dergelijk CHER voor dit complex heeft voorgeschreven, is niet geweten. Blijkens het geafficheerde document[10] werd op 19 mei 2009 wel de vergunning verleend om in het pand met adres Blindestraat 22, appartementen om te bouwen naar studio's. Dit slaat enkel op het smalle pand tussen het Francken-gebouw en het Stynen & De Meyer-gebouw. Voor alle andere gebouwen van het complex is geen vergunning verleend of althans niet geafficheerd. Een opmerkelijke vaststelling in het licht van de indertijd in de media aangekondigde bouwintenties, maar ze wordt bevestigd door de beslissing ter zake van het college van burgemeester en schepenen, die tevens stelt dat de geplande verbouwing in belangrijke mate de typische voorgevel zou herstellen – meer bepaald dan in verband met de benedenverdieping met later aangebrachte garagepoort. Een inspectie door de dienst monumentenzorg zou volgens hetzelfde document aangetoond hebben dat er in het interieur geen historisch waardevolle elementen meer bewaard zijn. De nabije toekomst zal allicht verduidelijking scheppen over het wedervaren van de andere onderdelen van het gebouwencomplex De Distel.

STEFAAN GRIETEN

9 De hier afgebeelde foto kon gemaakt worden in juli 2008, toen deze winkelruimte leeggemaakt werd. Normaliter onttrekt een neergelaten luifel de deur aan het zicht.

10 Het is ons in de loop van november 2009 gesignaleerd als toen zeer recent aangebracht, alleszins ruim na de termijn waarin beroep kon aangetekend worden tegen de vergunning.

Details van het metselwerk van het hoekcomplex De Distel. Foto's Wim Strecker.

Het bovenlicht van de oorspronkelijke ingang van de winkel op de hoek van de Gratiekapelstraat. Foto Wim Strecker.

Detail van het geraffineerd gedecoreerde schrijnwerk van het bovenlicht. Foto Wim Strecker.

De oorspronkelijke ingang van de winkel, met vitrines in het bovenlicht en aan beide kanten van de deur. Foto Stefaan Grieten.

Alfons Francken, Definitief ontwerp voor het woon- en winkelcomplex De Distel – Blindestraat/Gratiekapelstraat, 1923 (detail: vooraanzicht Gratiekapelstraat). Copyright Architectuurarchief Provincie Antwerpen.

COSMO

Gebouwen Van Celstinstituut in afbraak

In een vorig Infoblad werd bericht over de nakende sloop van de vijf herenhuizen op de Italiëlei waar tot voor kort het Van Celstinstituut in gehuisvest was.[1] Sinds 27 november is de sloop begonnen,[2] al is het onduidelijk of al deze panden afgebroken worden.[3] Zoals eerder gesteld, zijn of waren deze herenhuizen wezenlijke elementen van de oorspronkelijke bebouwing van de Italiëlei, en in die zin onderdelen van een imposant netwerk van 19de-eeuws monumentaal patrimonium in Antwerpen, dat tot nu toe te weinig bestudeerd en zeker onvoldoende gevaloriseerd is. Dit patrimonium ligt al langer onder vuur, meer bepaald het bestand van de particuliere bebouwing, dat het leeuwendeel van dit erfgoed uitmaakt. Op de leiengordel rond de oude binnenstad en in andere 19de-eeuwse boulevards zoals de leien rond het stadspark hebben sloop en verminking al decennia een zware tol geëist, en deze trend zet zich ook de laatste jaren gewoon door. Specifiek voor de strook Italiëlei van Kipdorpbrug tot Paardenmarkt, waar tot voor de huidige sloop nog een twintigtal panden van de oorspronkelijke bebouwing bewaard waren, is deze afbraak een zware aderlating, temeer omdat deze vijf herenhuizen (huisnummers 90, 88-86, 82, 80 en 78-76) een vrij coherente bebouwing vormden. Vooralsnog is het overdreven om een vergelijking te maken met de Belgische kust, waar een homogene muur van appartementsblokken hier en daar wordt verstoord door een belle époquevilla, maar daar wordt aan gewerkt.

STEFAAN GRIETEN

1 S. Grieten, *Nakende sloop van vijf herenhuizen op de Italiëlei*, in *Infoblad Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en geschiedenis*, 2009/2, p. 20-21.
2 Met dank aan Bart Rijsbergen voor de informatie.
3 Ter plaatse was voor zover kon nagegaan worden geen vergunning geafficheerd.

◀ *Eén van de herenhuizen in afbraak. Foto Stefaan Grieten (foto 30 november 2009).*

▶ *Een blik van veraf op het interieur. Foto Stefaan Grieten (foto 30 november 2009).*

Graven en bouwen, ook aan stadsgeschiedenis (in een binnenkort beschermd Burchtgebied?)[1]

Nu zowat anderhalve maand terug, op 16 oktober 2009, rondde de afdeling archeologie van de Stad Antwerpen de opgravingen op de site van de Jordaenskaai, Zakstraat en Burchtgracht af. Op de vroegere locatie van het 'Besaenhuis' start binnen afzienbare tijd het nieuwbouwproject met de fout gekozen benaming 'De Vierschaer'.[2] Laatst werd de pers nog verlekkerd op 'Romeinen' (wat de Gazet van Antwerpen kopte),[3] ATV en zelfs Één kwamen ter plaatse de stadsarcheologen een interview afnemen. Hoofdarcheoloog Tim Bellens kon voor het tv-kijkend publiek vertellen over het tiental Gallo-Romeinse brandrestengraven uit de tweede eeuw na Christus die werden gedocumenteerd. De begraafplaats bleek bovendien een hele poos in gebruik, oudere graven waren verstoord door bovenliggende jongere.

Zeven jaar terug was op de site van het vml. Allerheiligenklooster aan de Kammenstraat, naast de politietoren aan de Oudaan, al één vergelijkbaar crematiegraf met een urne en enkele bijgaven blootgelegd. De wand van deze grafkuil was versterkt met een paar dakpannen. (T. Bellens, 2002).[4] Wat toen als een revelatie gold – omdat tot daarvoor geen Gallo-Romeinse graf in de stadskern van Antwerpen was ontdekt – wordt nu flink in de schaduw gesteld. Het is immers de eerste maal in Vlaanderen dat een Gallo-Romeinse begraafplaats van zulke omvang in een stadscentrum wordt aangetroffen.
Door deze nieuwe vondst zouden de vroegere opgravingen van de nabijgelegen site Stadsparking terug onder de loep moeten worden genomen. Jacques Ackermans en Tony Oost ontdekten toen een aantal kuilen die mogelijk ook als zulke brandrestengraven beschouwd mogen worden. (1974 e.v.)[5]

De stadsarcheologen en hun ploeg veldtechnici werkten, dixit Tim Bellens, op de "meest vol-

---

1 Dit artikel is een (aangevuld) relaas van een gesprek dat ik voerde met stadsarcheologen Tim Bellens en Ann Schryvers op 4 november 2009.

2 Het gebouw van de vierschaar (een Andien Régime-rechtbank) stond op de hoek Zakstraat en de verdwenen Mattenstraat. Dit is zowat 50 meter verderop naar de Schelde, nu te situeren onder het afdak 22 van de Scheldekaaien.

3 Frank Heirman, 'De Romeinen waren hier. Stadsarcheologen ontdekken grafveld bij de burchtmuur', *Gazet van Antwerpen* (10 en 11 oktober 2009) 61 - *De Morgen* deed het beter: HC, 'Gallo-Romeins Antwerpen was groter dan gedacht', *De Morgen* (12 oktober 2009) 14. - En de stad zelf communiceerde grootsprakerig 'Antwerpen al 't stad in de 2e eeuw na Christus!', *De Nieuwe Antwerpenaar* (editie Antwerpen) (2009) 10, 8.

4 T. Bellens, 'Romein onder de Augustijen', in: J. Veeckman en T. Bellens (red.), *Vijftig jaar stadsarcheologie in Antwerpen. Wat nu?* (Antwerpen 2002) 33-36; T. Bellens, Marit Vandenbruaene en Anton Ervynck, 'Een Gallo-Romeins crematiegraf in Antwerpen (prov. Antwerpen)', *Relicta. Archeologie, Monumenten- en Landschapsonderzoek in Vlaanderen* III (Brussel 2007) 183-198.

5 [T. Oost], *Van nederzetting tot metropool. Archeologisch-historisch onderzoek in de Antwerpse binnenstad* (Antwerpen 1983) 13-18. – De opgravingen Stadsparking liepen van eind 1974 tot midden 1977 bij de bouw van een ondergrondse parkeergarage, gelegen achter het Stadhuis en tussen het Volkskundemuseum en het Vleeshuis. *"Tussen graafmachines en betonmolens door, konden een opmerkelijke hoeveelheid bewoningssporen uit de Gallo-Romeinse periode worden onderzocht.* [...] *Deze sporen omvatten waterputten, kuilen, paalsporen, een bewerkte bodem en een grote hoeveelheid mobiele vondsten."* (Tony Oost, 'De bewoning te Antwerpen tijdens de Gallo-Romeinse periode', in: E. Warmenbol (red.), *Het ontstaan van Antwerpen: feiten en fabels* (Antwerpen 1987) 107-126, specifiek p. 113).

ledige meer-periodensite in de Antwerpse stedelijke context", met dien verstande dat ook nu elk materieel spoor van een vroegmiddeleeuwse nederzetting ontbrak.[6] Buiten enkele losse paleo- en neolithische vondsten starten de gevonden sporen in zowat de tweede eeuw na Christus. Dan volgt de voor Antwerpen bekende sprong naar omstreeks de 10de eeuw, vanaf dan blijft de continuïteit doorlopen tot vandaag. Zonder te veel vooruit te willen lopen op de gegevensrapportage van de archeologen zelf, kan al wel gemeld worden dat er onder het platgevallen vlechtwerk aan de burchtwal een mooie schijffibula uit ca. de 10de eeuw werd gerecupereerd, er voor de volle Middeleeuwen veel sporen van metaalverwerking werden aangetroffen en de grote hoeveelheid 16de-eeuwse glasvondsten een heuse staalkaart van types oplevert.
De omvang en de complexiteit van deze campagne (2008-2009) met drie werven (Burcht 1, 2 en 3)[7] maakt dat gegevensverwerking niet in één, twee, drie klaar is. Het is bovendien wachten op resultaten van deelonderzoek dat interdisciplinair wordt verricht. En het lijstje met de op het terrein aanwezig geweeste of nadien ingeschakelde specialisten, zowel onderzoekers als technici, oogt indrukwekkend.

Het onderzoek naar de resten uit de *Gallo-Romeinse graven* wordt uitgevoerd door drie verschillende onderzoekers. Houtspecialist Koen Deforc coördineert dat van de hout- en houtskoolresten, hij werkt samen met houtspecialiste Ilse Boeren van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE), die het 'niet-houtskoolhout' voor haar rekening neemt. Marit Van den Bruaene, fysisch antropologe, doet het onderzoek naar het verbrand menselijk bot.
Twee universitaire deelonderzoeken geschieden voor de *Burchtwal*. Yannick Devos (ULB) neemt de fijne laagopbouw (microstratigrafie) voor zijn rekening en Cylia De Reese (RUGent) richt haar blik nog detaillistischer, tot op de zandkorrel. Hier gaat het om methodologisch testonderzoek, kan een door de mens veroorzaakte successieve ophoging van de wal ook getraceerd worden met de OSL-techniek? Deze vorm van thermoluminiscentiedatering laat toe het tijdstip te bepalen van de laatste blootstelling aan het daglicht van een zandkorrel, weliswaar met foutmarge van ca. 10%.

Alle zichtbare delen van de *Burchtmuur* werden door middel van fotogrammetrie geregistreerd. De 'Cel fotogrammetrie van het ATO' stond hiervoor in. Dat is een equipe uit de dienst Algemene Technische Ondersteuning' van het departement Mobiliteit en Openbare Werken van de Vlaamse Gemeenschap. Naast loutere registratie geschiedt er ook onderzoek naar de fysische aspecten van de muur. Houtskoolsporen in de mortel worden d.m.v. koolstofdatering nader bepaald. Deze 14 C-datering wordt uitgevoerd door Mark Van Strydonck van het labo van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) i.s.m. het VIOE. Steenspecialist Patrick Degryse (KULeuven) maakt verder een eerste selectie uit het natuursteenaanbod van de muur (en bij uitbreiding de hele site), het gaat om stenen die naderhand zullen worden gedetermineerd.
Het dendrochronologisch onderzoek van het gepunte eikenhouten paalwerk aan de Burchtwal, waarvoor Kristof Haneca stond, kon al worden afgerond. Met deze dateringstechniek op basis

6 Met een nuance. De kleine maar onmiskenbare hoeveelheid vroegmiddeleeuws aardewerk die werd gevonden, is moeilijk of niet te relateren aan daadwerkelijke sporen.

7 Burcht 1 (Jordaenskaai - Burchtgracht - Zakstraat), Burcht 2 (Burchtgracht 'Badhuis', achter site 3) en Burcht 3 (Jordaenskaai - Zakstraat, ten zuiden van site 1).

Site Burcht 1, 2009 : 1. lagenopbouw van de Burchtwal - 2. de site op 1 oktober, bij de laatste campagne - 3. fotogrammetrie van de Burchtmuur - 4. opmetingen, links een knuppelpad rechts een raster over het aangetroffen vlechtwerk (9 februari) - 5. verpakt en gelabeld hout (21 januari) - 6. tekening van een opmeting - 7. het mechanisch schrapen van de bodem wordt nauwgezet gevolgd (1 oktober) - 8. inzamelen van brandresten (8 oktober)

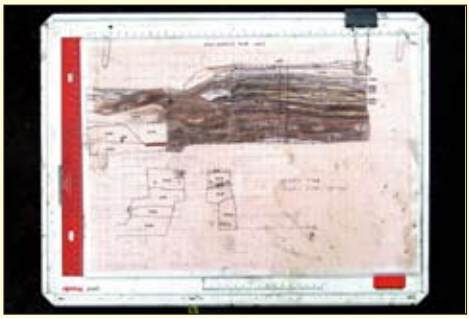

Site Burcht 1, 2009 : 1. 422 meegebrachte gevulde emmers wachten op het zeven in het atelier van de Kloosterstraat (19 oktober) - 2. vrijwilligers bij het zeven - 3-4. nauwgezet uitzoeken en sorteren van de gezeefde inhoud - 5. tot op een haar na (3 november) - 6. de ploeg archeologen en veldtechnici op de laatste dag (16 oktober 2009)

van jaarringen kon hij – whats in a word – bepalen dat de houtkap geschiedde in de winter van 1006-1007. Het gaat hier zowel om de heipalen gevonden op site 1 (in een rij voor de burchtmuur, maar ook één paal eronder) als deze in een afwijkende richting aangetroffen op site 3.
Het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE) ondersteunt de stadsarcheologen nog op tal van facetten. Aardewerkspecialist Koen De Groote zal hen omtrent deze materie adviseren; Anton Ervynck neemt de studie van het dierlijk botmateriaal, gewei en de gezeefde plantenresten voor zijn rekening. En tenslotte is er Jan Moens die het lederonderzoek op zich neemt. Het glasonderzoek gebeurt intern op de stedelijke dienst archeologie door specialiste Danielle Caluwé.

Naast een interdisciplinaire werkmethode vergezeld van onderzoek was er op de sites ook een stageluik voor studenten. Landschapsspecialist Dries Tys (VUB) hield er een 'field school', zijn studenten zullen hun ervaring vastleggen in een scriptie (paper).
Tenslotte is er het luik conservatie, één naam kan al worden vermeld. Nathalie Cleeren zorgt voor deze van het metaal.

Met het facet 'behoud' komen we aan een heikel punt. In februari 2009 zorgde de afdeling conservatie en restauratie van de Academie (Artesis Hogeschool) voor de lichting van een stuk Middeleeuws vlechtwerk, waarvan het bewaren - om financiële redenen - niet haalbaar bleek. En ook de Burchtmuur zelf is een slachtoffer. Voor het 'gebetonneerde' en naar elders vervoerde 'zwevende' fragment van site Burcht 1 (in 2005) is een herplaatsing helemaal niet zeker. Erg is tenslotte dat bij de nieuwbouw op site 1 een deel van de staande muur zal worden opgeofferd voor een parkingoprit (alleen op de site Burcht 2 was de muur als monument beschermd).
Inmiddels is een beschermingsvoorstel voor de hele site van het Burchtgebied als archeologische zone wel gevorderd, op 30 oktober 2009 adviseerde het Antwerpse schepencollege hierop positief. De beschermingsaanvraag is echter nog lopend en zal pas in 2010 concreet in een besluit kunnen worden geformuleerd. Te laat dus voor deze sites maar op tijd voor de grotere op stapel staande campagne van de heraanleg van de Scheldekaaien. De start hiervoor is gepland in 2010, waarbij aangevangen wordt op het Zuidertracé.
Tim Bellens en zijn ploeg hebben inmiddels "geproefd van wat onder de afdaken kan zitten" (gedacht wordt aan de zone omheen het Steen). Er is expertise vergaard en voor het "grootste archeologisch project" dat nu aankomt is dat heel belangrijk.

Dat er nog steeds een spanningsveld bestaat tussen enerzijds archeologen en anderzijds bouwpromotoren (en hun architecten) is ook hier gebleken. Maar niets is wit-zwart. Het moet gezegd dat voor de site 1 de firma Immpact als eerste projectontwikkelaar in Antwerpen de archeologische campagne voor een deel mee bekostigde, en de firma Blyweert (site 3) staat bij de archeologen vanaf nu op een goed blaadje voor haar soepele medewerking, ook op logistiek vlak.
Nu zou het stadsbestuur er nog ten volle van overtuigd moeten worden dat wat haar archeologen doen een meerwaarde betekent. Dat stadsarcheologie niet als last dient te worden beschouwd maar belangrijk is op wetenschappelijk, cultuurhistorisch, toeristisch en museaal vlak. Niets minder.

WIM STRECKER (tekst en foto's)

Over stijgende kosten en het digitaal infoblad

Het werd al een paar keer vermeldt (onze infobladen 2009/1 en 2009/3), maar het is dan ook belangrijk voor onze vereniging: de **kosten voor het drukken en versturen** van onze publicaties nemen een **grote hap** uit het budget. Dat is deels het gevolg van de permanente stijging van de posttarieven van de laatste jaren: steeds meer mensen gebruiken elektronische post, zodat de winstmarges van het 'klassieke' briefverkeer verkleinen. Met andere woorden: economische wetmatigheden buiten onze wil.

Wat kunnen wij daar als vereniging tegenover zetten? Zoals bekend moedigden we in een vorig infoblad de leden aan om ermee akkoord te gaan dat we hen de vier infobladen per jaar slechts digitaal verzenden, en niet meer op papier. Het Bulletin blijft momenteel uiteraard op papier bestaan.
Op onze oproep reageerden een aantal leden, waarvoor onze beste dank. Om deze besparing verder te optimaliseren, lanceren we hierbij **een tweede oproep aan wie tot nu toe niet reageerde: mogen wij uw naam plaatsen op de lijst van abonnees die het infoblad alleen digitaal krijgen?**

Om het u gemakkelijk te maken vragen we u onderstaande tekst te kopiëren en hem te mailen naar **`marc.hendrickx@fulladsl.be`**,
met cc naar **`stefaan.grieten@skynet.be`**.

> **AVBG-lid** ...*(door u in te vullen)*... **geeft de voorkeur aan de verzending van het infoblad per e-mail; de verzending van de papieren versie is niet meer nodig.**

Het AVBG-bestuur

Een communicatiefout. Bouwmeester Van Hoenacker wacht op het dak van de Boerentoren op het per postduif verzonden AVBG Infoblad. Foto in 'De Stad', 8 mei 1931.

AVBG

Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis

www.avbg.be

Verantwoordelijke uitgever: Marc Hendrickx, Kipdorp 37/21, 2000 Antwerpen